

Anders Kalat

Tänkande utan grund

Det står att läsa att människan hitintills, gång efter annan, skapat falska uppfattningar om sitt eget predikament. Senare att hon sett världen som i en *camera obscura*. Att hon istället för det verkliga satt det överkliga och utifrån detta överkliga försökt härleda samhällets ursprung. Men nu vänds detta rätt. Idealismen blir till materialism. En fast grund etableras istället för illusioners labrynter. Det står:

»De förutsättningar, som vi skall utgå ifrån, är inte godtyckliga och inte några dogmer; det är verkliga förutsätt-

ningar, som man bara kan abstrahera från i sin inbillning.«¹ Platsen för denna läsning är *Den tyska ideologin* (1845-46), ett av de två ställen där vi finner en någorlunda sammanfattad redogörelse för den historiska materialismens grunder.

Detta sätt att argumentera tillhör de vanliga. Att förskjuta ett tidigare tillvägagångssätt, som placeras i historiens skräphög, för att sedan framhålla det nya resultatet som det verkliga, det gällande. Kanske är jag orättvis mot Marx, kanske framhåller jag endast en karikatyr. Det är min förhoppning att en mer

1. Karl Marx, *Den tyska ideologin*, s 139, från Sven-Eric Liedman, *Människans frigörelse* (1995).

nyanserad bild senare skall utkristalliseras. Jag vidhåller dock att den ovanstående läsningen av Marx som fundamentalist – det vill säga en som har ett fast och orubbligt fundament för sin teori – är möjlig.

Paradoxernas Marx uppträder klara-re om vi befattar oss med texter som *Det kommunistiska manifestet* (1848), eller motsatsen i *Förordet till kritiken av den politiska ekonomin* (1857). Den första konstaterar att all hittillsvarande historia är historien om klasskamp, den andra att produktivkrafterna är historiens motor. Dessa båda uppfattningar strider mot varandra, de låter sig inte utan stora mödor och anpassningar av ursprungliga teoretiska element förenas. Låt mig förklara.

Om produktivkrafterna är grundläggande följer ur detta – för ur varje begrepp föds naturligtvis ett antal andra – att de i sin tur, vid en viss tidpunkt, spränger produktionsförhållandena, förhållandena mellan klasser. Produktionsförhållandena bestämmer i sin tur hur överbyggnaden – med dess juridiska former, konst, moral etc – kommer att gestalta sig. På så sätt får vi en schematisk uppbyggnad av samhället, en topografisk struktur där en viss förändring med nödvändighet skapar en annan.

Återigen förenklar jag, då vi även bör räkna med att den ovanstående uppräknningen enligt Marx själv är en abstraktion; att ett konkret samhälle är så mycket mer komplext och öppet för re-

ciproka bestämningar. Faktum kvarstår dock att man genom en historisk utveckling tror sig kunna förklara skeendet enligt det redan nämnda sättet.

I det kommunistiska manifestet är historien en annan. Det är klassernas kamp som är grunden. Klasserna är visserligen inkluderade i begreppet »produktionsförhållanden«, men en politisering av det sociala följer ofrånkomligen genom klasskampens ställning som *prima causa*². En kamp medför ett politiskt moment, kampen kan inte med logisk nödvändighet härledas från en social struktur, då kampen är riktad mot denna sociala struktur; det skall födas något nytt ur kampen. Den mest radikala slutsatsen ifrågasätter därför själva idén om att denna konflikt ytterst måste röra sig mellan klasser. Det som garanterar klassens primära ställning blir ofrånkomligen en struktur som står utanför kampen i sig, en struktur som bestämmer men inte själv kan bli bestämd, och det är denna bestämning – för att använda ett uttryck först gagnat av Engels – som i *sista instans* sätter allt på dess rätta plats. Vill vi alltså frigöra de teser som påbörjas i det kommunistiska manifestet hamnar vi bortom Marx, i en postmarxism.

En annan konsekvens – besläktad med den föregående – som följer av en radikalisering av det ovanstående temat, är att antagonismen kan uppfattas som ett brott med uppfattningar om en fast grund för ett samhälle. En grund för oli-

2. Den grundläggande orsaken. Red. anm.

ka utsagor om samhällets natur. Vi kan alltså inte *börja* på samma sätt som Marx, med ett påstående som vänder upp och ned på alla hittillsvarande uppfattningar, eftersom vi med detta behåller ett centrum för samhället, ett fundament. Vi ersätter endast ett centrum med ett annat.

Det är denna logik Ernesto Laclau och Chantal Mouffe (L/M) försöker bryta med. Istället för att postulera ett centrum för samhället – som allt annat kan härledas från – använder de sig av en decentrerad samhällsanalys. Ämnet tål att utvecklas en smula. Ett centrerat samhälle har som namnet ger för handen ett centrum som bestämmer dess periferi. Detta centrum har många namn: cogito, världsanden, kapitalet, byråkratin, framsteget, den enda vägen. Detta centrum behöver alltså inte med nödvändighet vara just här och nu, utan kan som en del exempel visar placeras både i framtid och dåtid. Det gemensamma består i att när vi väl har isolerat ett slikt centrum kan analysen till viss del ta slut, vi kan i vilket fall börja applicera den givna grunden för att påvisa hur olika därifrån härledda element passar in eller avviker. Det sista är viktigt. Även det som avviker förklaras vara avvikande i förhållande till hur det borde vara, men det förklaras också vara avvikande endast under en kort period; efter ett tag bör de rätta lagarna gälla igen och allt blir som det skall vara.

Detta gäller nu även i de fall en del hjälphypoteser används för att förmildra tendenserna till reduktionism, som det ovanstående tillvägagångssättet gör sig skyldigt till. Hur många förmedlingar vi än använder oss av blir resultatet detsamma.³ Ytterst finner vi något orörbart, något närmast sakralt, som inte kan naggas av ifrågasättandets bitande tand. Samma sak torde gälla för de som på ett idag populärt sätt vill finna så kallade rotmetaforer för att beskriva ett visst samhälle. Tanken bygger på att det skulle vara möjligt att sammanfatta en teori om ett samhälle med en liknelses hjälp.

Hamnar då inte en kritik av ett sådant tänkande med nödvändighet själv i fällan, genom att ingen grund samtidigt också är en grund? Måste inte all kritik, oavsett hur radikal den är, hur mycket den försöker ställa sig utanför tidigare förgivettaganden, ändock till sist krypa till korset? Det behöver inte vara så. Vi kan erkänna att alla på ett eller annat sätt är skyldiga, eftersom vi faktiskt tillhör en historisk tradition. Vi kan dock inom denna tradition störa en given ordning – oavsett om denna är av världen eller teorin – och därigenom finna en giltighet för ifrågasättandet som inte lika flagrant sätter sig i samma fällor som tidigare. Genom att förskjuta en debatt – dislokalisera den, sätta in vissa påståenden i ett annat teoretiskt fält –

3. Jämför Sartres kritik av dialektiken: "För att fatta den process som skapar en person och hans produkt inom en given klass och ett givet ögonblick saknar marxismen en hierarki av förmedlingar" J P Sartre, *Till frågan om metoden* (1984), s 49-59

istället för att postulera ett radikalt brott, kan vi med en teoretisk hederlighet i behåll fortsätta att utföra en kritik.

Nietzsche gör något av det ovanstående i sin *Der Wille zur Macht*, när han kritiserar det sätt på vilket kausalitetsbegreppet använts och försvarats inom filosofin. Ungefär så här skriver Nietzsche: Tänk er att ni trampar på en spik. Inom filosofin, och det som idag blivit ett vardagstänkande, framstår det som om spiken orsakar smärtan som uppkommer i er fot. Men tänk sedan vad som kommer först. Egentligen är det smärtan. Det är smärtan som får oss att förnimma denna erbarmliga spik som ligger så olämpligt på golvet. Alltså kan vi med Nietzsche ifrågasätta kausalitetens riktning. Men detta låter sig göras genom att vi på ett listigt sätt använder oss av den, lurar de lagar som annars används till att bevisa lagen om orsak och verkan till att istället bevisa dess motsats. Man kan med andra ord säga att

Nietzsche här utför en dekonstruktion *avant la lettre*, innan dekonstruktionen som teknik var uppfunnen.

Laclau och Mouffe använder sig av tekniker som ligger dekonstruktivismen nära i *Hegemony and Socialist Strategy* (HSS). Vi bör dock inte förledas till att likställa postmarxism med dekonstruktivism, och än mindre med postmodernism.⁴

Vi skall stanna ett tag vid vilka konsekvenser detta får för marxismen. Det finns då anledning att fundera över vad postmarxismen egentligen betyder. Författarna till HSS understryker att postmarxismen inte kan reduceras till en *post-marxism* – alltså något som kommer efter marxismen och därför ogiltigförklarar denna tradition – då den samtidigt är en *post-marxism* – alltså en inriktning som inte skulle kunna undvara de bidrag som den marxistiska traditionen tillfört det samhällsteoretiska tänkandet. Där vissa begrepp och an-

4. Som svar på en fråga om detta säger Laclau: "In the first place, let us clear up the point: there is nothing that can be called a ›politics of poststructuralism‹. The idea that theoretical approaches constitute philosophical ›systems‹ with an unbroken continuity that goes from metaphysics to politics is an idea of the past, that corresponds to a rationalistic and ultimately idealistic conception of knowledge... The correct question, therefore, is not so much which is *the* politics of poststructuralism but rather what are the *possibilities* a poststructuralist theoretical perspective opens for the deepening of those political practises that go in the direction of a *radical democracy*." Ernesto Laclau, *New Reflections on the Revolution of Our Time* (1990), s 191.

Det finns även inspirationskällor till det postmarxistiska projektet, vars bidrag pekar åt samma håll. Bland dem kan nämnas den sene Wittgenstein samt även Heidegger. För en ytterligare anledning till varför inte postmarxismen kan likställas med poststrukturalismen finns Zizeks intressanta kommentar till HSS att tillgå i *New Reflections*..., där postmarxismens släktskap med Lacaniansk teori snarare betonas. För dem som inte är bekanta med Lacan kan i korthet om honom sägas att han var en fransk psykoanalytiker som via ett språkligt engagemang upp- löste Freuds biologism.

satser bryter av mot andra och vi därför får möjlighet att radikaliserade teman vi anser bör vara bärande i en framtida socialistisk teori och strategidiskussion. För att åstadkomma detta vänder sig L/M till ett visst område inom marxismen. Laclau kommenterar denna strategi efter hand, varvid vi också får postmarxismens genealogi förtydligad för oss:

»[I]f we want to trace the genealogy of post-Marxism, we cannot stop at the dichotomy of positivity/negativity, opaqueness/transparency. We must also highlight the radical inconsistency of these two dimensions. It is necessary to detect the surface where rationalist logic meets its limits – in other words, to detect those nuclei of ambiguity, the hymen where *arbitrariness* and *contingency* of any logic of closure is shown. Now in the discursive field of historical Marxism, we find a privileged zone of deconstructive effects which dissolve the rationality, positivity, and transparency of Marxist categories: this is the ensemble of phenomena linked to what is known as »uneven and combined development.«⁵

Denna »uneven and combined development« (på svenska ungefär ojämn och kombinerad utveckling) beskriver hur den av en viss marxism föreskrivna historiska utvecklingen kan komma att

brytas, att inte inträffa som den skall, och vad som då måste göras. Ett utmärkt exempel – som L/M begagnar sig av – finns att hämta från Ryssland vid tiden för den ryska revolutionen. Problemet som Lenin med flera stod inför var att det objektiva tillfället för socialismen inte ännu hade inträffat. Produktivkrafterna hade inte mognat till den gräns där produktionsförhållandena skulle brista. Snarare stod man kvar på ett närmast feodalt stadium, med en tsar och en mycket stor andel bönder och livegna. Bourgeoisien i landet var inte stark nog att fullt genomföra den revolution som egentligen var dess egen. Någon måste komma i dess ställe, och denna någon – eller snarare några – stavades proletarietet. Schemat gällde inte, en annan klass skulle få avgöra. Vi får en ersättnings logik, där något ersätter det som borde vara.

Problemet var att detta fortfarande framstod som en historisk pekularitet, ett supplement att ta tillhanda när lagarna som borde råda inte längre rädde. Tvivlet var dock sått och skulle komma att gro. En politisering av det historiska schemat hade inträffat. Namnet på denna politisering var *hegemoni*, i Lenins tappning en klassallians, hos Gramsci en konstituering av en »kollektiv vilja«.

Gramsci är den marxist som L/M gör till sin gunstling, den som på det mest radikala sättet förskjuter den marxistiska

5. Laclau, *New Reflections...* (1990), s 95

diskussionen åt ett håll som gör det möjligt för dem att formulera sin postmarxistiska position. Vi skall närmare undersöka vissa centrala begrepp och tankegångar hos denne italienske revolutionär.

Gramsci hade, liksom för övrigt de ryska kollegorna, ett nationellt problem som för Gramsci rörde den italienska situationens verkan på möjligheterna att genomföra förändringar mot ett socialistiskt samhälle. Liksom Lenins fick de lösningar han gav oss en vidare genomslagskraft. Det torde stå klart att Gramscis analyser inte kan reduceras till att gälla för Italien allena, utan istället är möjliga att generalisera till att gälla även för andra socialistiska strategier. Nu får skillnaderna börja gälla.

Problemet vid varje begreppslig redogörelse skulle kunna sammanfattas till ordspråket »Vart man än vänder sig har man rumpan bak«. Alltså kan inget begrepp förklaras utan att begrepp som ännu inte blivit förklarade tas till hjälp. Vi får dock försöka klara oss så gott det går.

Till skillnad från Marx – som i Hegels efterföljd, om än dock inte på ett liktydigt sätt – endast skiljer mellan en civil och en ekonomisk samhällssfär, introducerar Gramsci tre samhälleliga

sfärer: det civila samhället, det ekonomiska och staten.⁶ Därmed frigörs en förståelse av samhälleliga maktmekanismer, som kan placeras på flera olika samhällsnivåer och bestå av olika logiker. Så strävar Gramsci efter att skilja mellan två olika maktutövningar, varav den ena utövas i det civila samhället där hegemonin svarar mot det samförstånd som håller de dominerade klasserna på plats⁷, medan staten motsvarar det område där en våldsmakt snarare är rådande. I själva verket finns det fler övningar i att kategorisera dessa begrepp, men det kan vara på sin plats att gå vidare för att se vart de leder. Spåren leder oss fram till en plats där vissa grundläggande metaforer hos Marx ifrågasätts. Där Gramsci gör *relationen* mellan de ingående elementen i figuren bas/överbyggnad allt annat än enkelriktad.

Den roll Gramsci ger ideologibegreppet talar sitt tydliga språk. I stället för en enkel reflektion av den härskande klassens materiella villkor⁸ får ideologin istället själv en närmast materiell kraft, den är nödvändig för maktutövandet och varje försök att direkt reducera ideologi till ekonomi får av Gramsci det föga smickrande omdömet

6. Det är emellertid inte alltid så enkelt att entydigt utröna vad som egentligen menas. Det mest trovärdiga förslaget är att se distinktionen som metodologisk. Alltså som ett led i försöken att förstå maktutövning.

7. Antonio Gramsci, *En kollektiv intellektuell* (1967), s 150-151.

8. Jämför Marx i *Den tyska ideologin*: »Den härskande klassens tankar är under varje epok de härskande tankarna, det vill säga den klass, som är den härskande *materiella* makten i samhället, är samtidigt dess härskande *andliga* makt.« (ur Sven-Eric Liedman, *Människans befrielse*, s 166).

»primitiv infantilism«⁹ Alltså måste uppfattningen om relationen mellan bas och överbyggnad förändras. Detta får en rad begreppsliga konsekvenser. Istället för produktionssätt eller samhällsformation, som abstrakta kategorier att uppfatta samhället genom, lånar Gramsci begreppet »block« från den franske syndikalisten Sorel. Den senare bryter med en ortodox marxism i det att han framhåller betydelsen av myten, den kollektiva myt som kan ena en klass till handling, denna enighet är hos Sorel ett visst block.¹⁰ Även om vi inte skall ta för givet att begreppet äger en synonym betydelse hos Gramsci finns klara kopplingar. En av dessa är tendensen hos begreppet att överskrida bas-överbyggnadsmetaforiken. Istället kommer relationen mellan härskande och behärskade klasser att framträda som det viktiga:

»Om kontakten mellan intellektuella och folket – nationen, mellan ledare och ledda – mellan styrande och styrda – är given av en organisk förening, där känslan-passionen blir förstående och följaktligen vetande (inte mekaniskt utan på ett levande sätt), först då är kontakten av representativ karaktär, först då inträffar ett utbyte av individuella element mellan de styrda och de styrande,

mellan de ledda och ledande, det vill säga man förverkligar det gemensamhetsliv som är den enda sociala styrkan: man skapar det »historiska blocket.«¹¹

Ett än mer radikalt steg tar Gramsci (även här med ett begrepp från Sorel) i diskussionen om den »kollektiva viljan«. Denna begreppsliga förskjutning äger kraft att på ett mer grundläggande plan än tidigare ifrågasätta en klassreduktionism där den hegemoniserande agenten måste vara en klass. En kollektiv vilja är snarare konstituerad via en artikulering, en politisk mobilisering. I och med detta kan dekonstruktionen av marxismen ta sin egentliga början.

Gramscis förskjutning av vissa marxistiska teman är en utomordentlig inledning till för postmarxismen centrala begrepp. Begreppet artikulering får då en given plats. En ortodox marxistisk terminologi utgår – som redan nämnts – från en fast topografisk samhällsmodell där en position på en viss nivå motsvarar en annan, ett politiskt engagemang skulle alltså vara möjligt att härleda från en klassposition. Därför kan man tala om intressen av socialism oberoende av den politiska nivån, eller undvika att problematisera de företräddandes representation av de företrädda eftersom representationens objektivitet kan

9. Gramsci, s 118.

10. Ernesto Laclau & Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy* (1985), s 30.

11. Gramsci, s 140.

säkras genom en korrekt samhällsanalys.

Gramsci stör ett sådant resonemang genom en ny teoretisk terräng. För att slutföra potentiella implikationer som inte kan rymmas inom denna terräng krävs alltså vissa nya begrepp.

»Artikulering« är ett sådant, en ingång i de subversivt postmarxistiska försöken att få klassiska begrepp att darra. Översättningssvårigheter gör sig dock gällande eftersom associationerna till det svenska artikulering och engelskans »articulation« delvis är olika. Vi kan förledas till uppfattningen att artikulering betyder ungefär »att göra sina röster hörda«, trots att de engelska konnotationerna även för med sig en dimension av formering; ett formande av en politisk vilja. Det går utmärkt att jämföra med Gramscis resonemang om en kollektiv vilja.

Vidare utför *L/M* en mer precis avgränsning av begreppet artikulering som leder oss vidare mot andra begrepp. Vi får reda på att »varje praktik som etablerar en relation mellan element så att deras identitet förändras genom denna artikulerande praktik« förtjänar att kallas artikulering.¹² Här finns en radikal identitetsskapande dimension som utgör en skillnad gentemot Gramsci. För trots allt behåller denne något av en klassärna som inte är förändringsbar genom hegemonins logik.

Hos *L/M* är istället själva förutsättningen att identiteten förändras genom artikulering. Det finns ingen apriorisk garanti varför klass i alla historiska lägen skall vara den primära kategorin, samhällsanalysens *prima causa*. Som exempel på en dylik identitetsförändrande praktik kan med fördel ges förändringen inom socialdemokratins från en klasspolitik till en folkpolitik, en folkhemsolitik. Med denna förändring blev inte klass längre det centrala subjektet för historiens framåtskridande. Folkbegreppet kom att omfatta inte endast proletärer och statare. Med välfärdsstatens framväxt – främst ATP-reformen – kom även medelklassen att tillhöra »folket«. Om alla dessa generaliseringar var av godo är en annan fråga.

En artikulering är möjlig då det politiska aldrig är fullständigt fastnaglat i en struktur. Det finns ingen diskurs där alla betydelse är immanenta i förhållande till diskursen självt. Det finns alltid flytande betydelse som undslipper en yttersta bestämning. Här förstår vi med *L/M* en diskurs som artikuleringens resultat, ett för ögonblicket strukturerat fält.¹³

Utifrån detta kan vi närma oss antagonismens centrala betydelse. Liksom en struktur aldrig kan vara fullständigt bestämd, kan inte heller en identitet vara det. En identitet konstitueras aldrig i eller genom sig själv, lika lite som den

12. Ernesto Laclau och Chantal Mouffe, s 105.

13. *ibid.*

fullt kan gå upp i en strukturs totalitet, fastnaglad av positionerna i denna struktur. Istället står en identitet alltid i relation till andra identiteter, och det är denna relation som snarare är det primära för att förstå konstitueringen av en viss identitet. Proletariatet kan således ej uppkomma såtillvida det inte finns en bourgeoisie. Att de står i en antagonistisk relation till varandra innebär vidare att de hotar varandras existens. Kapitalisten kan egentligen inte existera samtidigt som proletären eftersom de båda negerar varandras identitet. Denna antagonistiska relation följer inte (ursäktat uppreningen) av en viss position i produktionsförhållandena. Den uppkommer endast under vissa omständigheter. Som när proletären menar sig vara berättigad till att leva under drägliga villkor eller äga bestämmanderätt över sitt eget arbete, samtidigt som kapitalisten bibehåller sin identitet genom ideologier som säger att »hungrika lejon jagar bäst«, eller att kontroll är nödvändig av arbetare för upprätthållandet av arbetsdisciplin. Det går dock lika bra att istället för proletärer och kapitalister sätta en feminist och en Rickard Fagerlund.

Uppmärksammas bör att den antagonistiska relationen egentligen är omöjlig, eftersom konstitueringen av identiteter sker på samma plan som negeringen av dem. Antagonismen kan alltså med Lacan sägas tillhöra det reala; det som inte låter sig symboliseras, den

rest som inte låter sig *förstås* i ordets strikt hermeneutiska betydelse.

Jag vill som avslutning åtminstone försöka förebygga vissa missförstånd som ofta förekommer vid en kritik av postmarxismens teoribygge.

Det första säger att klassens betydelse för postmarxismen ersätts av flytande identiteter, och att därför varje teoretisk position som står postmarxismen nära måste negligera varje analys eller politik som vill föra in en klassdimension. Något sådant kan inte härledas från postmarxistisk teori. Snarare är detta en bild som målas upp av motståndare som vill svartmåla denna tradition. Det ligger en stor skillnad mellan att kritisera en ortodox marxism för att aprioriskt börja varje samhällsanalys med klassbegreppet intakt, och att fullständigt bortse från att klasstillhörighet i konkreta fall eller i en konkret politisk miljö påverkar exempelvis tillträdet till högre utbildningar eller benägenhet att rösta på ett visst parti. Det förra påståendet rör sig på en ontologisk nivå medan det senare på en konkret samhällsanalytisk.

För det andra sägs ibland att postmarxismen vänt upp och ned på en marxistisk samhällsmodell och därför endast bekymrar sig för ideologiska eller kulturella fenomen; alltså kan postmarxismen placeras i idealismens fälla. Det är här inte nödvändigt att fördjupa oss i de mycket snåriga begreppen idealism och materialism¹⁴ för att kritisera

14. Se Gustavsson & Kalat i *Libertas* nr 1 1998, s 12-16.

ett dylikt påstående. Istället kan med fördel hänvisas till den kommande texten där en skillnad görs mellan två olika påståenden, där det första behandlar konstitueringen och naturen hos ett ekonomiskt rum, medan det andra behandlar den relativa vikt som bör ges ekonomin i relation till andra delar av samhället, alltså en konkret ekonomis inflytande över en konkret politik. Överfört till en svensk debatt innehåller den första problematiken påståendet som att marknadsekonomin logik störs av politisk intervention, den andra påståendet som att budgetunderskottet idag begränsar det politiska handlingsutrymmet. L/M skulle möjligtvis instämma i det senare men inte i det förra. Ekonomin kan alltså spela en avgörande roll, men då alltid befläckad av tidigare politiska beslut och efter en maktkamp mellan olika politisk fraktioner. Vår slutsats blir densamma som avseende det föregående missförståndet.

För det tredje, närbesläktat med det ovanstående, skulle kunna hävdas att L/M gör sig skyldiga till en politisk reduktionism i lika hög grad som en ortodox marxism till en klassreduktionism. Det politiska skulle då vara bestämmande och allt vara möjligt att

härleda därifrån, ingen möjlighet skulle finnas för att förstå sega strukturer som motstår politisk artikulering. Förvisso betonar L/M det politiska som primär kategori, men då äger »politik« en annan betydelse, en betydelse av att vara en möjlighet i en diskurs som aldrig kan vara sluten. Politik i en hegemonisk version, där det politiska står för de avgörande punkter där samhällets för-givettagna gränser kan komma att förändras. Det är när makten visar sitt ansikte som en sådan politik kan göra sig gällande. Enligt L/M finns nämligen makten alltid där, problemet är snarare att vi som oftast ser den så naturlig att den inte för oss uppträder som makt utan som legitim konsensus. Detta kontrasterar Laclau mot det sociala, ett område där objektiviteten härskar.¹⁵

Laclau och Mouffe arbetar i en teoretisk terräng som för många kan framstå som främmande. Förhoppningsvis kan denna inledning göra vissa utsagor i den efterföljande texten mer begripliga. Den kan dock inte göra anspråk på att vara fullödig, istället är den en personlig ingång i problematiken, men som sådan kan den kanske ge ett sätt att undersöka postmarxismen närmare.

15.»The sedimented forms of ›objectivity‹, make up the field of what we call the ›social‹. The moment of antagonism where the undecidable nature of the alternatives and their resolution through power relations becomes fully visible constitutes the field of the ›political‹». Laclau, *New Reflections...*, s 35.